

Socijalna zaštita i potrebe starih ljudi u seoskim područjima SR Hrvatske*

Dr Nada Smolić-Krković
Dušan Milinković
Alojz Visinski

Otkako je objavljena knjiga Ethel Shanas i dr. *Old People in Three Industrial Societies* godine 1968. porastao je interes ne samo za život starih ljudi nego i za komparativna istraživanja o životu starih ljudi u raznim zemljama.

Zahvaljujući Ministarstvu zdravstva, obrazovanja i socijalne zaštite, Službi za socijalnu zaštitu i rehabilitaciju, Washington D. C., započela su komparativna istraživanja o životu starih ljudi i u drugim zemljama: Poljskoj, Izraelu, Indiji, Jugoslaviji, a u njenom okviru posebno u SR Hrvatskoj. Neka su od ovih istraživanja već završena, neka su još u toku, a neka se nastavljaju kao longitudinalna.

Na osnovi dosada prikupljenih podataka vidi se da su problemi starijih u svim zemljama povezani u prvom redu s promjenama ekonomsko-društvene strukture, te da im je pokus na materijalnim uvjetima života, zdravlju, socijalnom porodičnom statusu i korištenju slobodnog vremena.

Industrijski razvijene zemlje danas se već dijele na one razvijene (developed), najrazvijenije (over-developed) i na one u fazi iza industrijske ekonomije (post-industrial economy), dok istovremeno druge zemlje još nisu niti ušle u fazu industrijalizacije, ili su na putu industrijskog razvoja.

Razumljivo je stoga da istraživanja koja imaju za cilj da dođu do podataka o istom problemu, u ovom slučaju o životu starih ljudi, nailaze na znatne metodološke poteškoće. Tako se i u ovim komparativnim studijama samo

* Ovaj je članak napisan na osnovi rezultata istraživanja koje je pod istoimenim naslovom proveo Republički zavod za socijalni rad SR Hrvatske u razdoblju 1968—1971. u 104 naselja u Hrvatskoj.

Istraživanje je financirano iz dinarskih sredstava vlade SAD, po programu PL 480 Ministarstva zdravstva, obrazovanja i socijalne zaštite, Služba za socijalnu zaštitu i rehabilitaciju, Washington D. C.

Istraživačku su ekipu činili autori ovoga članka, a istraživanjem je rukovodila dr Nada Smolić-Krković. Rezultati istraživanja prezentirani su i obrazloženi u studiji *Socijalna zaštićenosti i potrebe starih ljudi u seoskim područjima SR Hrvatske (1968—1971)*. Studija je šapirografirana, ima 112 stranica, te 31 stranicu priloga; sadrži 150 tabela, shema i grafikona.

donekle može vršiti usporedba, vodeći uvijek računa o složenosti faktora koji istovremeno djeluju u raznim i sličnim društveno-ekonomskim strukturama među kojima se vrši usporedba, kao i u primijenjenoj metodologiji, odnosno razlikama koje u tom pogledu postoje.¹

U osnovi je način i sadržaj ispitivanja u svim ovim zemljama veoma sličan, no naše je istraživanje (za razliku od istraživanja u navedenim zemljama) primijenjeno samo u seoskim područjima, pa su i modifikacije (upitnik, uzorak) morale biti učinjene u tom smislu.

Cilj je istraživanja bio da se dobiju podaci o seoskom stanovništvu u SR Hrvatskoj u dobi od 65 godina i više, i to:

1. o zdravstvenoj zaštiti,
2. o socijalnoj zaštiti,
3. o stambeno-porodičnoj i gospodarskoj zajednici,
4. o aktivnosti,
5. o društvenom životu i slobodnom vremenu,
6. o stambenim prilikama,
7. o prehrani, odijevanju,
8. o položaju u porodici i stavovima o životu,
9. o materijalnom stanju.

U ovom kratkom prikazu moramo se ograničiti na iznošenje samo nekih podataka dobivenih ovim ispitivanjem.

Tabela 1

Opće karakteristike ispitane grupe

Regija	Svega	S p o l		S t a r o s t				
		Muški	Ženski	65—69	70—74	75—79	80—90	90 i više
Slavonija	418	171	247	168	118	70	59	2
Srednja Hrvatska	671	278	393	287	197	96	79	12
Lika i Primorje	191	79	112	66	57	38	28	2
Dalmacija	283	122	161	112	67	62	37	5
Ukupno	1.563	650	913	633	440	266	203	21

Od ukupno ispitane 1.563 osobe, 41,6% je muškaraca i 58,4% žene. Prema starosnoj strukturi, u dobi od 65—69 godina ima ih 40,5%, u dobi između 70—74 godine — 28,2%, u dobi od 75—79 godina — 17,0%, u dobi od 80—89 godina — 13,0%, a u dobi od 90 i više godina — 1,3%. Prosječna starost ispitanih je 72,4 godine.

Od ukupnog broja ispitanih nije aktivno njih 20,3%, dok je aktivno u kućanstvu 23,7%, u gospodarstvu 25,9%, a na gospodarstvu i u kućanstvu 30,6%. Gledajući prema regijama, u Slavoniji ima neaktivnih 17,7%, u srednjoj Hrvatskoj 18,3%, u Lici i Primorju 24,1%, a u Dalmaciji 25,1%.

¹ Tako na primjer, metodološke razlike postoje i između dvije studije koje su na istoj osnovi rađene i u našoj zemlji: *Ostareli u Jugoslaviji*, Beograd, Institut za socijalnu politiku, 1970. *Socijalna zaštićenost i potrebe starih ljudi u seoskim područjima SR Hrvatske*, koju su radili autori ovoga članka.

Tabela 2

Opće karakteristike ispitane grupe

Regija	Svega	Bračno stanje							
		Muškarci				Ženski			
		Oženjen	Ne-oženjen	Udovac	Razveden	Udata	Ne-udata	Udovica	Razvedena
Slavonija	418	125	5	40	1	76	4	164	3
Srednja Hrvatska	671	210	6	61	1	119	19	251	4
Lika i Primorje	191	69	2	8	—	47	4	61	—
Dalmacija	283	92	2	28	—	54	11	95	1
Ukupno	1.563	469	15	137	2	296	38	571	8

Prema bračnom stanju, u skupini muškaraca oženjenih ima 86,3%, ne-oženjenih 2,3%, udovaca 21,2%, razvedenih 0,3%.

U skupini žena udatih ima 32,4%, neudatih 4,2%, udovica 62,5%, razvedenih 0,9%.

Tabela 3

Opće karakteristike ispitane grupe

Regija	Svega	Vrst gospodarstva u kom živi ispitanik			
		Poljoprivredno	Mješovito	Nepoljoprivredno	Bezemljaško
Slavonija	418	314	61	28	15
Srednja Hrvatska	671	468	167	28	8
Lika i Primorje	191	136	43	7	5
Dalmacija	283	217	39	25	2
Ukupno	1.563	1.135	310	88	30

Prema vrsti gospodarstava u kojem ispitanik živi, u poljoprivrednom je gospodarstvu njih 72,9%, u mješovitom 19,8%, u nepoljoprivrednom 5,6%, u bezemljaškom 1,9%.

Struktura domaćinstva. Naše se ispitivanje odnosilo na starog čovjeka — pojedinca, a podaci o domaćinstvu u kojem stari čovjek živi bili su nam važni utoliko što pokazuju neke razlike u njegovu položaju, već prema tome s kim domaćinstvo živi, kakva je starost članova domaćinstva, koliko je veliko gospodarstvo kojemu ostarjeli pripada.

Prema broju članova koji žive zajedno, ispitana su seoska domaćinstva u 15,3% slučajeva samačka, u 22,8% dvočlana, domaćinstva s tri člana našli smo u 11,1% slučajeva, s četiri člana u 12,4%, s pet članova u 15,7%, sa 6 članova u 12,7% slučajeva. U jednočlanim domaćinstvima su u 14,2% slučajeva članovi mlađi od 65 godina, a u 70,1% slučajeva su članovi stariji od 65 godina.

Podaci pokazuju da 16,3% ispitane skupine nema djece, jedno dijete ima 22,4%, dvoje djece 18,4%, trije djece 13,7%, četvero djece 11,5%, petero djece

10,0%, šestero djece 4,3%, sedmero djece 1,6%, osmero djece 0,7%, a devetero i više djece ima 1,1% anketiranih.

Unučadi nema 18,8% ispitanih; jedno unuče ima 9,6%, dvoje unučadi ima 15,5%, troje unučadi — 9,7%; četvero unučadi — 9,6%; petero unučadi — 8,3%; šestero unučadi — 11,0%; sedmero unučadi — 5,3%; osmero unučadi — 2,8%; devetero i više unučadi — 9,4%.

Prema ovim podacima anketirani imaju relativno veliki broj djece i unučadi, ali je značajan odlazak djece iz roditeljskog doma nakon 1945. godine. Među ispitanima ima 30% domaćinstava iz kojih je otišla jedna osoba, 22,5% domaćinstava iz kojih su otišle dvije osobe, 18,3% iz kojih su otišle tri osobe, onih iz kojih su otišle četiri osobe ima 10,9%, iz 9,4% domaćinstva otišlo je pet osoba, onih iz kojih je otišlo 6 osoba ima 1,6%, sedam osoba je otišlo iz 2,1% domaćinstava, a osam osoba iz 0,2% domaćinstva.

Broj osoba koje su napuštale domaćinstva je znatan, a odlaženje je bilo gotovo neprekidno. To se vidi iz odgovora na pitanje — prije koliko godina je otišao? Prije pet godina otišli su pojedinci u 19,4% domaćinstava; prije 6—10 godina otišli su pojedini članovi u 21,1% domaćinstava; prije 11—15 godina odlazak je uslijedio u 20,1% domaćinstava, prije 16—20 godina u 21,1% prije 21 i više godina u 18,3% domaćinstava.

Seljaci su odlazili u inozemstvo iz 13,7% domaćinstava, a u druga mjesta u zemlji iz 86,3% domaćinstava. Ako se pogleda u kojoj su životnoj dobi napuštali svoj porodični dom, vidi se da ih je 42,2% bilo u dobi do 20 godina, 47,8% u dobi od 21—30 godina, 7,5% u dobi od 31—40 godina, 2,5% u dobi od 41—50 godina. To pokazuje da su odlazili mlađi i oni u najboljoj životnoj snazi. Najčešći razlog odlaska bilo je traženje zaposlenja — 51,5%, a zatim udaja — ženidba u 39,7% slučajeva. Nagla industrijalizacija poslije rata, kao i uvjerenje da će svaki drugi posao izvan poljoprivrede omogućiti bolju zaradu, djelovali su kao osnovni podsticaji na mlade da napuštaju vlastita seoska domaćinstva na kojima su ostajali stariji. Oni koji su jednom napuštali domaćinstvo u 95,4% slučajeva se nisu više vratili, već su otišli zauvijek.

Od bliže rodbine, naši ispitanici u 58,2% slučajeva nemaju braće, a u 55,3% nemaju sestara; u 82,7% slučajeva nemaju daljnjih rođaka. Od onih koji imaju živu braću — njih 25,9%, najviše ih ima samo po jednog brata (u Dalmaciji 31,7%). U svim je područjima nešto veći broj onih koji imaju po jednu ili više sestara, nego onih koji imaju braću. Izuzetno je velik broj ispitanika koji nemaju drugih daljnjih rođaka. Znatne su razlike i po regijama: u Slavoniji ih je 87,7%, u srednjoj Hrvatskoj 75,0%, u Lici i Primorju 97,5%, u Dalmaciji 84,6%.

Od naših ispitanika njih 51,9% su vlasnici gospodarstva, a djeca ili unuci u 19,7%. Suvlasništvo smo našli u 14,9% slučajeva, a u nekim regijama (osobito u Slavoniji) taj je oblik vlasništva još veći — 17,4%. Iako su mnogi od ostarjelih vlasnika vlasnici još samo nominalno, jer se na njima vodi posjed, to ipak ima izvjesno značenje respekta prema starijima.

Starost i vlasnička status u uskoj su vezi. Kako pokazuju podaci, najveći postotak vlasnika imamo u starosnoj grupaciji od 65—69 godina — 56,8%, zatim u starosnoj grupaciji od 70—74 godine — 52,4%, u grupaciji od 75—79 — 47,2%, a u starosnoj grupaciji od 80 i više godina — 35,3%, tj. najmanje. Preuzimanje vlasništva gospodarstva od strane djece ili unuka veće je kod

podmakle dobne skupine ispitanika. To pokazuje da opadanjem fizičkih snaga opada i pravo značenje vlasništva ispitanih starih osoba.

Ako pogledamo odnos između vlasništva gospodarstva i broja članova stambene zajednice vidimo da je ispitanik vlasnik u jednočlanom gospodarstvu u 81,3% slučajeva, u dvočlanom u 56,4%, tročlanom gospodarstvu 42,6%, a u četvero i višečlanom gospodarstvu u 40,6%. Drugim riječima, što je broj članova stambene zajednice veći, to je ostarjela osoba sve manje vlasnik gospodarstva. Tendencija prijenosa vlasništva na mlađe još za života ostarjelih i obnemoglih vlasnika domaćinstva i gospodarstva sve je veća.

Za mješovita je gospodarstva značajan prihod koji ostvaruju djeca ili unuci izvan gospodarstva, i on je nerijetko veći, sigurniji i redovitiji, on ima veće značenje i u slučaju kada je u ukupnom dohotku gospodarstva manji. Te činjenice znatno utječu na veće vlasničko učešće potomaka iz mješovitih domaćinstava, jer upravo oni najčešće privređuju izvan gospodarstva.

Materijalno stanje. Izvori i visina sredstava za život jedan su od osnovnih problema starih ljudi u seoskim područjima, a ispitivanjem utvrđeno stanje uglavnom je nezadovoljavajuće. Naime, samo oko 24% anketiranih ima redovita novčana primanja, oko 21% ih ima povremena, dok je prosjek ukupnih godišnjih prihoda po ispitaniku — utvrđeno prema visini rashoda — iznosio oko 3.999 st. dinara. Iako je pritom izostavljena potrošnja vlastitih poljoprivrednih proizvoda, zamjena dobara, kao i činjenica da su tokom zadnje godine djeca i drugi srodnici plaćali pojedine rashode za oko 33% anketiranih, ipak je prosječni novčani prihod seoskih domaćinstava u kojima žive stari nizak i nedovoljan. On je to još više ako se ima na umu podatak da se od tako minimalnih novčanih prihoda u ovim domaćinstvima — čak preko 22% odvaja za razne takse i poreze.

S obzirom na tako visok udio taksa i poreza u prihodu ove kategorije seoskih domaćinstava, od posebnog je značenja vođenje cjelokupne poreske politike za selo i poljoprivredu, osobito onog njezinog dijela koji obuhvaća sistem poreskih olakšica. Tako je npr. od ukupno 917.138 potencijalnih obveznika za 1970. godinu, a prema Osnovnom i republičkom zakonu o doprinosima i porezima građana — oslobođen u cijelosti doprinosa od poljoprivrede 119.381 obveznik. Većina obveznika oslobođena je po osnovi malog katastarskog prihoda, zbog male površine zemlje, davanja zemlje u zakup, kao i zbog djece i odraslih osoba nesposobnih za rad.² Međutim, sigurno je da bi broj oslobođenih obveznika, osobito kad su u pitanju staračka domaćinstva, bio i veći da je u okviru službe socijalne zaštite na terenu bilo organiziranije pružanja pravne i druge pomoći starima u cilju ostvarivanja njihovih prava. Pritom je značajna uloga i stanovitog sukoba interesa u pogledu povećanja broja obveznika doprinosa od poljoprivrede, kao potencijalno većeg izvora prihoda društveno-političke zajednice s jedne strane, i smanjivanja broja obveznika putem poreskih olakšica kao uzroka za snižavanje prihoda te iste društveno-političke zajednice s druge strane.

Mirovinsko osiguranje poljoprivrednika. Kako su individualni poljoprivrednici jedina kategorija stanovništva u SR Hrvatskoj koja nije obuhvaćena mirovinskim osiguranjem, u okviru rasprava o dogradnji općeg sistema mirovinskog i invalidskog osiguranja tokom 1970. godine je pokrenuto i pi-

² Neka razmatranja i podaci u vezi uvođenja mirovinsko-invalidskog osiguranja poljoprivrednika, Zagreb, Republički zavod za socijalno osiguranje, 1971, str. 2.

tanje uvođenja mirovinskog i invalidskog osiguranja poljoprivrednika. Pritom se pošlo od načelnog stajališta da bi mirovinsko i invalidsko osiguranje poljoprivrednika trebalo rješavati izvan općeg sistema mirovinsko-invalidskog osiguranja radnika, te da bi s obzirom na specifičnosti pojedinih republika ova pitanja spadala u nadležnost republika. I dalje, iako bi se uvođenjem mirovinskog osiguranja poljoprivrednika stvorile nedvojbeno veće mogućnosti za djelotvornije rješavanje materijalnih i zdravstvenih problema starih ljudi u selu, sistemom takvog osiguranja trebalo bi obuhvatiti sve kategorije poljoprivrednika, pa i onih mlađih, kako bi se — osiguranjem za spokojniji život u starosti ili u slučaju invalidnosti — uklonio ili barem ublažio jedan od bitnih uzroka migracije seoskog stanovništva, što je opet povezano s povećanjem broja staračkih domaćinstava.

Međutim, s obzirom na velik broj starih ljudi u selu, osobito onih u staračkim domaćinstvima, čije su mogućnosti za participaciju u troškovima osiguranja minimalne, problemi uvođenja mirovinskog osiguranja poljoprivrednika prvenstveno su financijske prirode. Naime, ovim bi kategorijama stanovništva pravo na mirovinu trebalo priznati odmah, tj. i prije nego što su išta uplatili u fond osiguranja. To je dakako neostvarivo bez dodatnih novčanih sredstava društveno-političkih zajednica, a tih sredstava do sada nije bilo.

Radi boljeg uvida u mogućnosti uvođenja mirovinskog osiguranja poljoprivrednika u nas, treba spomenuti i činjenicu da problem plaćanja doprinosa za ovu vrstu osiguranja ne postoji samo kod ostarjelih poljoprivrednika u selu, već je to karakteristično i za ostale kategorije budućih osiguranika s obzirom na postojeće, relativno visoko zahvaćanje sredstava individualnih poljoprivrednih proizvođača putem poreza i prireza, samodoprinosa za zdravstveno osiguranje i dr.: zato je svako daljnje opterećivanje poljoprivrednika pojedinim doprinosima vrlo problematično

Ulogu službe socijalne zaštite u ruralnim područjima. U prvom redu treba spomenuti činjenicu da postojeća organizaciona, materijalna, kadrovska i institucionalna osnova službe socijalne zaštite u ruralnim područjima republike uopće ne zadovoljava, tako da je služba orijentirana uglavnom na dodjeljivanje socijalnih pomoći, eventualno zbrinjavanje starih ljudi u socijalne ustanove i sl., čim se naravno ne može iscrpsti uloga službe socijalne zaštite.

Analizirajući pojedine socijalno-ekonomske činioce i njihovu povezanost s položajem starih ljudi u selu, potrebno je uzeti u obzir i neka od pitanja, kao npr. osposobljenost službe socijalne zaštite za vršenje svoje uloge, obuhvaćenost seljačkog stanovništva nekim od oblika socijalne zaštite i sl. Bez obzira da li je organizacija službe socijalne zaštite općenito dobra ili loša, njezini se najveći nedostaci ispoljavaju upravo u seoskim područjima, gdje je ona najnepotpunija i najnerazvijenija. Ne treba niti govoriti od kolikog bi značaja za područje u kojem još uvijek živi više od polovice cjelokupnog stanovništva — bila svaka inicijativa za organiziranje bilo kakve socijalne aktivnosti, na primjer od tečajeva Crvenog križa za osposobljavanje radnika za pružanje kućne njege i pomoći, pa nadalje.

Krajem 1970. godine pojedinim oblicima socijalne zaštite u SR Hrvatskoj bilo je obuhvaćeno ukupno oko 60.000 korisnika,³ od čega oko 40% otpada na osobe iznad 65 godina starosti. Međutim, seosko je područje sa svega oko

³ *Izveštaj općinskih skupština za 1970. godinu*, Zagreb, Republički zavod za socijalni rad, 1971.

25.000 korisnika i opet neadekvatno zastupljeno. Tako je npr. od ukupno 20.000 stalnih socijalnih pomoći, korisnicima iz sela dodijeljeno oko 10.000 pomoći. Nadalje, od oko 5.400 osoba u socijalnim ustanovama za odrasle, iz seoskih je područja oko 1.200. Od 2.300 pomoći žrtvama fašističkog terora, na selo otpada oko 1.000, dok je oko 700 starih osoba smješteno u obitelji hranitelja. Naravno, ovakvo je stanje nezadovoljavajuće ako se uzme u obzir da samo broj staračkih domaćinstava u selu iznosi oko 48.000.

Razloga za nedovoljnu obuhvaćenost socijalnom zaštitom osoba u stanju socijalne potrebe u seoskim područjima ima više, počevši od nedostatka novčanih sredstava pa do neadekvatne službe socijalne zaštite i socijalnog rada uopće. Naime, činjenica je da su ekonomske mogućnosti tzv. seoskih općina znatno manje od onih industrijskih. Međutim, i unutar slabije razvijenih općina postoje osjetnije razlike kad je u pitanju visina izdvajanja sredstava za potrebe socijalne zaštite, što zapravo govori o različitom odnosu prema ovom području, njegovu vrednovanju u pojedinim sredinama, i sl.

S druge strane, kriteriji pri određivanju nekoga od oblika socijalne zaštite vrlo su različiti, tako da je u pojedinim općinama već i samo posjedovanje jednog ili dvaju jutara zemljišta i katastarskog prihoda (koji je često i fiktivan) dovoljan razlog za odbijanje molbe za dodjelu stalne socijalne pomoći. Osim toga, svaki zahtjev za socijalnom zaštitom ne mora biti i nije istodobno materijalne naravi. Ima starijih ljudi koji su materijalno osigurani, ali su im potrebni neki od oblika nematerijalnih usluga socijalnog rada (razni savjeti i dr.), zatim su u nekim slučajevima u pitanju samo manje, dodatne novčane pomoći na postojeće prihode, i sl. Sve to ukazuje na potrebu bolje organizacije službe socijalne zaštite u seoskim područjima i djelotvornijega socijalnog rada uopće.

Iz podataka koji su dobiveni istraživanjem vidi se da je u protekloj godini socijalni radnik dolazio k anketiranim — radi uvida u obiteljske i materijalne prilike — samo u 4,3% slučajeva, dok je npr. za slavonsku regiju taj podatak još porazniji — iznosi svega 2,9%. To i objašnjava činjenicu što je novčanu socijalnu pomoć dosada tražilo 10,6% ispitanika, a neku drugu vrstu pomoći ili savjeta samo 6,5% anketiranih starih ljudi.

Iznoseći ovdje samo kratak prikaz nekih podataka, dat ćemo izvod iz *općih zaključaka i prijedloga* ovoga opsežnog ispitivanja.

Polazeći od pretpostavke da je položaj starih ljudi u selu u neposrednoj vezi s promjenama u socijalno-ekonomskom razvoju društva u cjelini, ispitivanje pokazuje da su se te promjene u znatnoj mjeri negativno odrazile na populaciju ispitanih.

Seoskih domaćinstava čiji su članovi stariji od 65 godina, znatno je više nego domaćinstava s članovima mlađim od 65 godina. Također je znatan broj tzv. samačkih i dvočlanih domaćinstava.

Većina ispitanih starijih ljudi su starosjedoci. Oni su pretežan dio svoga života ostali na svome posjedu, i žele na njemu ostati do kraja života. Unatoč tome što djeca odlaze i posjed ostaje bez radne snage, stariji ne napuštaju zemlju. Ona je glavni izvor egzistencije za starog čovjeka, kao i pitanje porodične tradicije — treba je sačuvati za daljnje potomstvo i onda ako djeca i unuci momentalno ne žive na posjedu ili ne mare za zemlju. Tradicionalni sociopsihološki značaj posjedovanja zemlje za seljaka se nije izmijenio.

Materijalna ugroženost starijih ljudi vidi se iz više podataka. Tako na primjer većina ispitane populacije ostvaruje osnovni prihod iz poljoprivrede, a površine koje posjeduju spadaju u manje kategorije zemljišnih posjeda. Stari ljudi obrađuju zemlju s velikim poteškoćama, ili je uopće ne obrađuju (zbog staračke iznemoglosti i slabog zdravstvenog stanja), pogotovo ako žive sami. U slučaju da je i obrađuju, većinom se služe zastarjelom tehnikom, pa prema tome i prinosi nisu značajniji. Podaci pokazuju da je i stočni fond ove populacije također malen, a on u poljoprivredi predstavlja važan izvor prihoda.

Najveći materijalni problem za starog čovjeka na selu jest prikupljanje novčanih sredstava, jer on nema mnogo za prodaju, a ako i ima, otežana mu je komunikacija s tržištem (znatne regionalno-ekološke razlike) i mobilnost zbog starosti i slabog zdravlja. Najteže materijalno opterećenje predstavlja porez, koji se plaća na katastarsko posjedovanje zemlje a ne na stvarno obrađivanu površinu zemlje.

Dobiveni podaci idu u prilog nastojanjima da se i za ovu kategoriju građana regulira mirovinsko osiguranje kojim bi se društveno definirao egzistencijalni minimum i optimum. Unutar zakonskog rješenja o pravima na mirovinu reguliralo bi se i mirovinsko stanje, kao na primjer ugovorno-rentni odnos pojedinca i društva.

Ispitivanje je pokazalo da su u materijalno boljem položaju oni stari ljudi koji žive u mješovitim domaćinstvima, tj. onima u kojima netko od članova domaćinstva privređuje i izvan rada na vlastitom gospodarstvu. Pa ipak, ni u takvoj situaciji čovjek koji je cijeli svoj vijek uložio u rad na poljoprivredi, individualno ne dobiva zadovoljštinu da ima osiguran neki novčani iznos koji bi bio lično njegov, kao što je to slučaj s onim građanima koji su radili u nekoj drugoj profesiji.

Pretpostavke o promijenjenoj koheziji i slabljenju tradicionalnih odnosa solidarnosti i uzajamnog grupnog pomaganja, prema dobivenim podacima se ne mogu generalizirati.

Porodična kohezija najbolje se očituje u uzajamnom pomaganju. Stari roditelji koji imaju djecu i stanuju s njima, pomažu djeci i unucima u radu u 39,6% slučajeva, a ako stanuju odvojeno — u 6,3%. Razumljivo je da kada roditelji žive odvojeno od djece, da im u radu i manje pomažu. U slučaju 19,5% ispitanika koji stanuju s djecom, materijalno ih i pomažu, a ako stanuju odvojeno, onda je to slučaj u 6,6% ispitanih. Očito je da pomoć starijih mnogo više dolazi do izražaja u obavljanju raznih dužnosti i poslova u domaćinstvu i u gospodarstvu nego u novcu. Pritom stari roditelji ne računaju da je uživanje imanja sa strane njihove djece također materijalno pomaganje.

Nadalje, 51,2% ispitanika koji imaju djecu i s njima stanuju, dobivaju od djece ili unuka uzdržavanje, novčanu pomoć i pomoć u radu. Ako roditelji žive odvojeno, onda ih djeca ili unuci manje pomažu, svega 27,0% u ispitanoj skupini.

Veći dio ispitane skupine starijih roditelja primio je bilo kakvu pomoć od svoje djece u 73,3% slučajeva — u Slavoniji 65,4%, u srednjoj Hrvatskoj 74,1%, u Dalmaciji 76,6%, a najviše u Lici i Primorju — 82,8%. Samo njih 2,5% iz ispitane skupine izjavljuju da nisu primili pomoć, jer djeca ne žele da im pomognu, dok je 3,4% ispitanika izjavilo da ne žele pomoć.

Kolika je povezanost roditelja i djece vidi se i po tome kome bi se stari roditelji najprije obratili za pomoć ako bi im ustrebala. Većina ispitanih (70,5%) izjavljuje da bi se najprije obratila djeci i unucima, a općini bi se obratilo svega 8,2%, i to u Slavoniji 5,4%, u Srednjoj Hrvatskoj 8%, u Lici i Primorju 18,6%, u Dalmaciji 5,7%. Značajan je podatak da se stari ljudi u selu nikome ne bi obratili za pomoć u slučaju potrebe — u 1,1%, a od toga u Slavoniji čak 2,0%, u srednjoj Hrvatskoj 1,2%, u Dalmaciji 0,4%, dok u Lici i Primorju nismo našli takvih slučajeva.

Tradicionalna porodična povezanost očituje se i u težnji da djeca naslijede imetak roditelja, pa i onda kada ne mare za roditelje. U ispitanoj skupini stariji roditelji žele ostaviti imetak djeci u 71,1% slučajeva, a bračnom drugu u svega 3,0%. Onome tko bi ga izdržavao, stariji bi ispitanici ostavili imetak tek u 9,1%, a u općini u svega 1,7% slučajeva. Općenito se može reći da se imanja i danas tako lako ne otuđuju iz porodičnog stabla, jer je poimanje »vlastništva zemlje« duboko vezano za psihologiju seljaka.

Iz podataka se vidi da su u najpovoljnijem položaju stari ljudi u selu koji žive s djecom, ili ako su u njihovoj blizini; oni se tada više uzajamno pomažu na razne načine. U najnepovoljnijem su položaju samci, tj. udovci i udovice bez djece, i to više muškarci nego žene. Za njih je u prvom redu potrebna organizirana pomoć i društvena briga, i to ne samo putem institucionaliziranja (koje oni najčešće odbijaju — bojeći se da ne izgube svoju slobodu), nego putem njima prihvatljivih oblika pomoći — servisi u kući.

Susjedski su odnosi ocijenjeni kao dobri, ali su kao izvor pomoći, i to najčešće zbog uzajamne starosti i neimaštine, nedovoljni.

Najviše od svega zatajila je društvena briga za ostarjele seljake. Podaci koji govore o sociokulturnom životu starijih seljaka pokazuje da su oni iznad očekivanja izolirani. Tako npr. u organizaciji Saveza boraca aktivno je svega 3,7% ispitanih populacije, i to po regijama: Slavonija 1,9%, srednja Hrvatska 4,9%, Lika i Primorje 3,7%, Dalmacija 3,2%. U Sindikatu rade svega dva čovjeka od ispitanih populacije, u Socijalističkom savezu radnog naroda aktivno je svega 3,7%, a u SKJ 0,2%. Prema dobivenim podacima, organizacija Crvenog križa nije obuhvatila u svom radu 98,5% od ispitanih grupe, iako bi upravo ta organizacija mogla znatno učiniti baš za ovu kategoriju građana. Budući da je ova populacija prošla kroz burnu opću i individualnu historiju, stekla dragocjeno iskustvo i dala najveći doprinos razvoju zemlje, nije se moglo očekivati da će u tolikoj mjeri ostati društveno izolirana. Ovaj podatak dobiva na težini tim više što se zna da je upravo ova populacija ponijela na svojim leđima dva posljednja rata, a neki od njih i tri. Taj podatak još jasnije pokazuje da su ispitanici stari ljudi na selu prepušteni brizi porodice i u svojim interesima kreću se isključivo unutar nje, ili se prepušteni sebi ukoliko je nemaju. Podaci također ukazuju na bitnu potrebu angažiranja društva u svestranoj brizi za ostarjele u selu, osobito s aspekta humanizacije ljudskih odnosa svih građana jedne ravnopravne samoupravne zajednice kojoj pripadaju.

Podaci o zdravlju ispitanih populacije govore o njezinu veoma teškom zdravstvenom stanju. Dovoljno je reći da potpuno zdravih ima svega 8,2% muškaraca i 3,0% žena, dok su svi ostali bolesnici, a većina ih boluje od više bolesti odjednom. Kako podaci pokazuju, kod oba spola ispitanih najčešće je zastupljena reuma (muškarci 47,7%, a žene nešto manje — 53,3%), bolesti

srca (22,9% muškarci, 34,1% žene), loš vid (31,2% muškarci, 31,7% žene), promjene uzrokovane starošću (muškarci 29,1%, žene 37,7%). Od ispitanika se tražilo da sami prosude svoje zdravstveno stanje na osnovi šest mogućih alternativa: ne zna, dobro, dobro za moje godine, srednje, loše, loše za moje godine. Rezultati pokazuju da 51,% prosuđuje svoje zdravlje kao »loše«, 19,8% kao »srednje«, 12,5% kao »dobro za moje godine«, a samo 7,0% kao »dobro«.

Iako stari ljudi u ispitivanoj grupi u tako visokom omjeru prosuđuju svoje zdravstveno stanje kao loše, oni su još uvijek aktivni: »Sami se kreću po kući, ali s teškoćama« — 96,0%, »Sami ali s teškoćama obavljaju lagane kućne poslove« — 79,8%.

Loše stanje zdravlja vidi se i iz podataka o tome kada su posljednji put ležali bolesni. Upravo »ležeći u krevetu« za vrijeme ispitivanja našli smo 7,6%, a onih koji su izjavili da su ove godine bili bolesni bilo je 43,2%.

U kolikoj mjeri se traži liječnička pomoć, vidi se iz podataka o tome kada je stari čovjek zadnji puta bio kod liječnika ili liječnik kod njega. U ispitanoj grupi nije trebalo liječnika 4,8%, prije 7 dana je vidjelo liječnika 4,5%, između 7 dana do jednog mjeseca vidjelo je liječnika 10,2%, a od jednog mjeseca do šest mjeseci 21,1%, od šest mjeseci do 12 mjeseci 13,6%, više od godinu dana liječnika nije vidjelo 31,2% anketiranih.

Na pitanje — da li ste ove godine ležali u bolnici, 94,7% je odgovorilo »ne«, a samo 5,3%, »da«. Ovaj podatak ukazuje na poteškoće u ostvarivanju bolničke njege, koja je za većinu neostvariva iz financijskih razloga, tj. neriješenih pitanja zdravstvenog osiguranja poljoprivrednika. S obzirom da sami moraju kupovati lijekove (64,1%), a to često ne mogu jer nemaju sredstava, onda sama liječnička pomoć u obliku postavljanja dijagnoze bolesti i nije pomoć ni garancija liječenja.

Rezultati nadalje pokazuju da su bolesni stari ljudi u selu najviše ovisni o pomoći rodbine koja s njima živi u kući, jer ih ona za vrijeme bolesti njeguje (82,0%), sprema im jelo (82,1%), obavlja kućne poslove (81,6%), obavlja poslove izvan kuće (81,9%).

Za poboljšanje zdravstvene zaštite starijih dobnih skupina seoskog stanovništva, na osnovi ovoga ispitivanja se mogu iznijeti slijedeći prijedlozi:

— treba povećati prava na zdravstvenu zaštitu starijem stanovništvu, tako da nemogućnost plaćanja zdravstvenih usluga ne bi sprečavala korištenje zdravstvene zaštite;

— nužno je organizirati zdravstvenu službu tako da bude jednako dostupna i ruralnom stanovništvu, te da je osigurana zdravstvena zaštita cijeloga ostarjelog stanovništva po prioritetu bolesti, osobito kod onih bolesti koje značajno smanjuju aktivnost i pokretljivost (paraliza, loš sluh, oštećeni udovi, loš vid, senilnost itd.), kao i srčane bolesti koje značajno utječu na težinu oboljenja i smrtnost;

— zdravstvena zaštita starih ljudi na selu moći će se djelomično poboljšavati putem proširivanja prava s naslova zdravstvenog osiguranja poljoprivrednika — vodeći pritom računa o mogućnostima plaćanja doprinosa, kao i osiguranja na temelju primanja socijalne pomoći, i sl. Potpunije rješenje ovoga problema, kao i materijalnih problema starih ljudi u selu, može se očekivati tek po uvođenju mirovinskog i invalidskog osiguranja poljoprivrednika.

Stambene prilike ispitanih su u mnogo čemu slabe. Relativno velik stambeni prostor slabo je održavan, a standard stanovanja je niži zbog slabije ekonomske moći, osobito u onih koji žive sami. Dok u gradovima vlada stambena nestašica, sela ostaju nenastanjena. Brža sredstva komunikacija selo—grad u nekim krajevima već mijenjaju ovu situaciju, pogotovo za ona domaćinstva u kojima nalazimo mlađe radnike-seljake.

Iznosimo ovdje još neke od prijedloga dobivenih na osnovu podataka koje je dalo ovo istraživanje. U svrhu potpunijeg obuhvaćanja socijalnom zaštitom osoba u stanju socijalne potrebe, osobito u seoskim područjima, zakonom o socijalnoj zaštiti bi trebalo odrediti minimalne iznose i za ostale oblike socijalne zaštite, a ne samo za stalne socijalne pomoći, s tim da bi se gornja granica pomoći propisivala odlukom općinske skupštine.

Istodobno bi u okviru novoga sistema financiranja društvenih djelatnosti u općini i republici trebalo odrediti i autonomne izvore financiranja djelatnosti socijalne zaštite, kao i mehanizme putem kojih će se oni realizirati, polazeći od načela solidarnosti koje je za stanovništvo manje razvijenih seoskih općina od presudnog značenja. Pritom se misli i na ulogu Republičkog fonda za socijalnu zaštitu iz kojega bi se u pojedinim najnerazvijenim seoskim općinama podmirivao dio sredstava za pokriće obveznog minimuma određenih oblika socijalne zaštite.

S obzirom na činjenicu da se sve veći broj seoske mladeži orijentira na razna nepoljoprivredna zanimanja, i s obzirom na velik odliv radne snage iz sela u gradove i inozemstvo, može se očekivati daljnji porast broja staračkih domaćinstava u selu; o tome svakako moraju voditi računa i prilagoditi svoj način rada i službe socijalne zaštite i razne društvene organizacije, mjesne zajednice i drugo. Osim toga, mogućnost uspješnijeg ostvarivanja ove zadaće pretpostavlja i objektivnu društvenu ocjenu socijalno-ekonomskog položaja starih ljudi u selu, te istodobno i viši stupanj svijesti o neophodnosti razvijanja upravo tih službi i organizacija u svrhu poboljšanja životnih prilika ostarjelog stanovništva.

Saniranje teških materijalnih prilika starih ljudi u selu, osobito u staračkim domaćinstvima, trebalo bi (osim putem zakona o socijalnoj zaštiti i drugim odgovarajućim propisima) pospješiti i elastičnijom primjenom Republičkog zakona o doprinosima i porezima građana, u dijelu u kojem su regulirane poreske olakšice. U tom bi smislu općinama trebalo preporučiti da ne vode politiku smanjivanja broja korisnika poreskih olakšica kad su u pitanju staračka domaćinstva i stari ljudi u selu. Naime, ovakav bi postupak bio i ekonomski opravdan, s obzirom da bi kasnije uzdržavanje većine od tih sadašnjih obveznika doprinosa iz fondova socijalne zaštite odnijelo znatno više novčanih sredstava od onih koja bi se, uz zadržavanje obveza, eventualno i ostvarila.

Može se zaključiti da je ovo ispitivanje dalo obilje podataka o životu starih ljudi u selu. Oni se mogu svestrano iskoristiti za praktično poboljšanje života ostarjelih, i to kroz sistematsku i organiziranu brigu društva. Ovo je ispitivanje dalo argumente za neophodnu društvenu akciju i za hitnost ostvarenja prijedloga koji su bili dati ranije, ali se njihovo ostvarivanje odvijalo sporo, djelomično ili nikako.

Summary

SOCIAL WELFARE AND THE NEEDS OF OLD PEOPLE IN CROATIAN RURAL DISTRICTS

The results discussed in this article were obtained from an investigation carried out by the Institute for Social Activity of Croatia in Zagreb in co-operation with the U. S. Ministry of Health, Education and Social Welfare (project from the programme OL-480), and the Yugoslav Bureau for Technical Aid as a part of the comparative cross-national studies on ageing which were made in the United States, Great Britain, Denmark, Poland, Israel, India and Yugoslavia. Since in contrast to the investigations in other countries the Yugoslav investigation was carried out exclusively in rural districts, certain modifications had to be made. The investigation was designed to supply information about the rural population in the age group of 65 and more on the following: health protection, social welfare, family and economic communities, activity, social life and leisure, housing conditions, diet and clothing, financial position, the position of old persons within the family. The sample covered 1,563 persons (41.6% male, 58.4% female) of an average age of 72.4. Of the total number of persons covered by the enquiry 20.3% was not active, 23.2% was active in housework, 25.9% in farm work, and 30.6% in both farm work and housework. There are considerably more households with members aged over 65 than households with members below 65. There is also a considerable number of what are called single and two-member households. The considerable losses of young people during the last war, the continued economic migration, the country's rapid industrialization, and the inadequate economic and social incentives offered by farm work are among the main reasons why there are now chiefly old people on private farms. The precarious material situation of old people can be seen from a number of facts. Thus for instance the majority of the population covered by the investigation earn their basic income with farming, while the land in their possession belongs chiefly to the category of minor farms. Old people find it very difficult to cultivate their land, or do not cultivate it at all, especially if they live alone. The biggest material problem of old people in rural districts is how to obtain ready money. The heaviest financial burden are taxes, which have to be paid according to the size of land rather than according to the actually cultivated area of land. The investigation has shown that in a better material position are old people who live in mixed households, i. e. in households in which some of the members earn an additional income from work outside the farm. In the best material position appear to be old people who live in the country together with their children or if their children live in the vicinity, because this enables the two generations to help each other in various ways. Most unfavourable is the position of bachelors and widowers without children. It is these who primarily need organized assistance and social care. The information collected during the investigation also shows a great isolation of old peasants from social welfare and current socio-cultural developments, while confirming their dependence on the family because this alone has been left to them. The investigation also showed a bad health condition of this part of the country's population which derives chiefly from serious chronic diseases and considerable difficulties in obtaining medical care.

The information obtained by the investigation is expected to help in the efforts to provide old-age pensions for this category of Yugoslav citizens. A number of proposals have already been put forward which are designed to ensure that the benefits of the country's social welfare system also become available to needy persons in rural districts.

Резюме

СОЦИАЛЬНОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ И ТРЕБОВАНИЯ СТАРШЕГО ПОКОЛЕНИЯ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО НАСЕЛЕНИЯ СР ХОРВАТИИ

Исследование, результаты которого приводятся в настоящей статье, проведены совместно Законом по социальным вопросам СР Хорватии в Загребе и Министерством здоровья, образования и социального обеспечения правительства США (проект — из программы PL 480) и Технической помощи СФРЮ, как часть сравнительных кросс-национальных изучений процесса старения осуществленных в США, Велико-Британии, Дании, Польше, Израиле, Индии и Югославии. В отличие от исследования в приведенных странах, в нашей стране исследование проведено только в сельских районах и в этом смысле совершены некоторые модификации. Исследование должно было охватить сельскохозяйственное население возраста в 65 лет и больше, и показать следующие данные: о здравоохранении, социальном обеспечении, жилищно-семейном и хозяйственном товариществе, деятельности, общественной жизни, использовании свободного времени, жилищных условиях, питании, одевании, материальному положению и положению в семье. Образцом охвачено 1.563 лиц из которых 41,6% мужчин и 58,4% женщин среднего возраста в 72,4 лет. Из общего числа 20,3% неактивных лиц, 23,2% активных лиц в домхозяйстве, в хозяйстве 25,9%, в хозяйстве и домхозяйстве 30,6%. Сельских домхозяйств у которых члены старше 65 лет значительно больше домхозяйств у которых члены моложе 65 лет. Обнаружено также большое число домхозяйств с холостыми членами или с двумя членами. Большие потери молодых на войне, постоянная экономическая миграция, наглый рост индустриализации и слабая общественно-экономическая мотивированность сельскохозяйственной деятельности обусловили в большей степени наличие старшего поколения в единоличных хозяйствах. Материальное бедствие старшего поколения подтверждают многие данные. Так на пример, большая часть населения охваченного исследованием осуществляет свои основные доходы в сельском хозяйстве, а поверхности которые являются их собственностью входят в категорию мелких имуществ. Старые люди обрабатывают землю с большим трудом или пренебрегают этой работе в случае если живут в одиночестве. Самой затруднительной проблемой для сельского жителя старшего возраста является приобретение денежных средств. Самое большое материальное бремя представляют налоги которые оплачиваются на кадастровое земле-владение а не на действительно обрабатываемый участок. Данные показали более благоприятное материальное состояние старшего поколения в смешанных дом-хозяйствах, т. е. в которых некоторые из членов домхозяйства добывают сред-ства к существованию и вне собственного хозяйства. Отмечается самое благо-приятное старшего поколения живущего с детьми или же в непосредственной близи от детей, и в этом случае существуют разные виды взаимопомощи. Самое неблагоприятное положение испытывают холостые лица или вдовцы без детей и это сильнее распространяется между мужчинами чем между женщинами. Для этих лиц необходимо организовать и первую очередь помощь и предусмотреть организованную заботу общества. Данные указывают также на изоли-рованность старшего сельскохозяйственного населения от общественной заботы и социо-культурных событий своей среды и своего времени. Данные также указывают на значение зависимости от семьи в старости, так как эти лица могут единственно рассчитывать на семью. Данные раскрывают также и очень слабое состояние здоровья этого населения и чаще всего обнаружены хрони-ческие заболевания и затруднительное положение медицинского обслуживания.

Эти данные идут в пользу стремлениям регулировать пенсию по старости и для этой категории населения. На основании исследовательских работ наме-чены предложения цельного включения старшего сельскохозяйственного насе-ления в социальное обеспечение.